

и телесный аспект проявления заботы о себе, которые требуют дальнейшего исследования.

Clause is devoted to research the age peculiarities of display of social attitude of self-care from the birth till early youthful age. The basic theoretical aspects of development of this personal phenomenon in the mentioned age periods are covered; in this case it was also devoted much attention to the description of structural components of self-care considering the psychological features of each age, in particular, self-comprehension, self-confidence and self-support. Early youthful age is pointed out as sensitive age for the development of self-care. It is emphasized, that there are three directions of display of self-care as follows moral, social and physical aspects, which require further investigation.

Статтю подано до друку 17.02.2014.

©2014 р.

М. О. Шопіна (м. Луганськ)

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ УЯВИ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Актуальність дослідження. Нині у сучасному суспільстві все більш гостро встає питання про виховання творчої особистості. У зв'язку з цим виникає особлива необхідність у вивченні розвитку творчих процесів і знаходження шляхів їх оптимізації. Саме уява широко включена у творчу діяльність людини на різних етапах її життя. Уява може не тільки полегшити процес навчання, але й розвиватися при відповідній організації навчальної діяльності. Найбільш перспективним для розвитку творчої уяви є шкільний вік (В. І. Андрєєв, І. Я. Лернер, Ю. А. Полуянов, Л. Ю. Субботіна та ін.) У цей період більш активно розвиваються всі психічні процеси, що пов'язані з діяльністю уяви: мислення, увага, сприйняття, пам'ять, мова.

Перші вияви уяви пов'язані із сприйманням. Півторарічна дитина ще не здатна слухати простих оповідань або казок, постійно відволікається або засинає, при цьому із задоволенням слухає розповіді про те, що вона сама пережила. У цьому виявляється зв'язок уяви із сприйманням.

Цей зв'язок зберігається і на наступній стадії розвитку, коли дитина в грі починає переробляти одержані враження, видозмінюючи в уяві предмети, що сприйняті раніше. Стілець може бути літаком, коробка – автомобілем тощо. Однак перші образи уяви завжди пов'язані з діяльністю. Дитина не мріє, а втілює перероблений образ у свою гру.

Наступна стадія пов'язана з оволодінням мовою, що дає змогу дитині включити в уяву не тільки конкретні образи, але й уявлення та поняття. Крім того, у дитини з'являється можливість описати образи своєї уяви за допомогою мови. Це супроводжується збагаченням практичного досвіду та розвитком уваги, що дає змогу дитині виділяти окремих предмет з великої їх кількості та зосереджуватися на окремих частинах предмета. Головна особливість цієї стадії розвитку уяви – мимовільний характер виникнення образів відповідно до ситуації, у якій знаходиться дитина.

На наступній стадії розвитку уяви з'являються активні її форми. Уява стає довільною. Велике значення в цьому відводиться ініціативі дорослого, який просить дитину намалювати будинок, скласти піраміду з кубиків тощо. При цьому дитині необхідно спочатку створити образ певного предмета чи об'єкта у власній уяві, і лише після цього втілити його в життя. За своєю природою такий образ носить довільний характер, оскільки дитина намагається його контролювати.

Пізніше дитина вже здатна використовувати довільну увагу без ініціативи з боку дорослого. Це знаходить своє втілення в іграх дитини, які стають цілеспрямованими і сюжетними. Речі, що оточують дитину, виступають у вигляді матеріалу для втілення образів її уяви. У чотири – п'ятирічному віці дитина здатна малювати, будувати, уявляти речі і комбінувати їх відповідно до власного задуму.

Мета дослідження виявити особливості розвитку уяви підлітків.

Об'єкт дослідження: уява дітей підліткового віку.

Предмет дослідження: особливості уяви в учнів підліткового віку.

У шкільному віці відбувається розвиток відтворюючої уяви, що необхідно для розуміння навчального матеріалу. Засвоєння знань стимулює активне використання дитиною власної уяви, що сприяє розвитку здатності до переробки образів сприймання в образи уяви. Іншою причиною розвитку уяви у процесі шкільного навчання є активне одержання нових знань та різнобічних уявлень про об'єкти та явища навколишнього світу. Це стимулює розвиток творчої (продуктивної) уяви школярів [6].

Розвиток уяви підлітків характеризується розширенням змісту та появою нових способів утворення її образів, оскільки уява бере участь у процесах сприймання художніх творів, прочитання технічних креслень, описів історичних подій, у переходах думки від конкретного до абстрактного та в різних видах творчої діяльності. Уявляються не тільки предмети, але й образи майбутніх ситуацій. Тобто уява стає більш довільною, розширюються способи утворення її образів, провідним серед яких стає мовлення, особливо внутрішнє.

Процеси уяви набувають довільності, поступово перетворюючись в особливі імажитативні дії, що спрямовані на побудову образів ще не сприйманих предметів, ситуацій, конструкцій. Ці дії стають характерними як для творчої, так і для репродуктивної уяви. Важливою формою уяви у підлітковому віці стає мрія, за її допомогою підлітки творять образи свого майбутнього[25] .

Уява або фантазія, як і мислення, належать до числа вищих пізнавальних процесів, в яких виразно виявляється специфічно людський характер діяльності. Уява виступає як необхідна сторона художньої, конструкторської, наукової, літературної, музичної, взагалі всякої творчої діяльності. Уява – це необхідний елемент творчої діяльності людини, що виражається в побудові образу продуктів праці, а також забезпечує створення програми поведінки в тих випадках, коли проблемна ситуація характеризується невизначеністю. Разом з тим уява може виступати як засіб створення образів, що не програмують активну діяльність, а замінюють її.

У сучасній психології найбільш поширеними є описові визначення. Найчастіше уявою називають процес створення людиною на основі її попереднього досвіду образів об'єктів, яких вона безпосередньо не сприймала і не сприймає. Або: уява – це необхідний елемент творчої діяльності людини, який виражається в побудові образів продуктів праці, а також забезпечує створення програм поведінки в тих випадках, коли проблемна ситуація характеризується невизначеністю. Перше з визначень є більш чітким і більш лаконічним. У зарубіжній психології існує декілька точок зору на уяву та її сторони. Концепція одних ідеалістів зводиться до того, що стверджується повна спонтанність уяви, незалежність від дійсності. Такий погляд є принципово не вірним. Насправді уява людини детермінована об'єктивною дійсністю і спрямована на її відображення. Представники асоціативної психології В. Вундт, Т. Рябо та інші намагалися звести фантазію до інших психічних процесів або їх комбінації. При цьому вона втрачала свою самостійність, і в одних випадках її розглядали як комбінацію розуміння і волі, а в інших як комбінацію сприймання, пам'яті та інтелекту. [30]. Уява властива тільки людині. На думку Є.В. Ільєнкова: «Сама по собі взята фантазія, або сила уяви належить до числа не тільки коштовних, але й загальних, універсальних здібностей, що відрізняють людину від тварини. Без неї не

можна зробити жодного кроку в мистецтві, якщо, звичайно, це не крок на місці. Без сили уяви неможливо було б навіть упізнати старого друга, якщо він раптом відростив бороду, неможливо було б навіть перейти вулицю крізь потік автомашин.

Уяву кожної людини можна охарактеризувати за різними ознаками. Насамперед уяву людини можна поділити на різні види. За характером продуктивності виокремлюють: - відтворювальну (репродуктивну) уяву – продукти якої вже були відомі раніше; - творчу (продуктивну) уяву.

За мірою свободи, довільності визначають: - пасивну уяву – що виявляється у хворобливих фантазіях, маренні, або в такому фантазуванні, яке не має усвідомленої мети; - активну уяву – яка відбувається в межах творчої діяльності, підкорена певній меті.

За характером образів визначають: - конкретну уяву – в ній уявляються певні предмети, речі тощо; - абстрактну уяву, що оперує більш узагальненими образами (схемами, символами).

За ставленням до актуальної ситуації виокремлюють: - сприймаючу уяву (що прикована до ситуації); - творчу уяву (що здатна вийти за межі ситуації).

Саме за цим поділом уяви в шахістів відрізняють "позиційну" і "комбінаційну" гру [26].

За якісними особливостями, зумовленими конкретними сферами застосування, Т.А. Рібо наводить такі типи уяви:

- пластична, яка застосовує точно визначені у просторі образи та їх сполучення, що відповідають дійсним відношенням предметів, має зовнішній характер;
- розпливчата, яка застосовує емоційні образи, котрі не мають певних обрисів у просторі (уява у музиці);
- містична, яка застосовує символи; містицизм перетворює природні образи на символічні, прагнучи втілити ідеал у формах зовнішньої природи;
- наукова – насичена науковим мисленням (у науках, що тільки формуються, вона постає як наукова міфологія; у науках, що сформувалися, вона оживляє логічні схеми);
- уява в практичному житті й механіці, образи якої при потребі втілюються в речову форму;
- уява у сфері торгівлі – тут найбільша роль належить інтуїції, оскільки цей тип уяви присвячений здогадкам;
- уява у сфері утопії – тут образи уяви відображають етичні та соціальні стосунки.

Функції уяви полягають у:

- моделюванні кінцевого результату діяльності й тих засобів, які необхідні для її виконання;
- створенні програми поведінки людей, коли проблемна ситуація невизначена;
- створенні образів, які не програмують діяльність, а підміняють її;
- створенні образів об'єктів з опорою на схеми, графіки, карти, фотознімки території, описи тощо;
- створенні принципово нових предметів та явищ тощо.

Також уява виконує ряд специфічних функцій:

Перша з них в тому, щоб уявляти дійсність в образах і мати нагоду користуватися ними, вирішуючи задачі. Ця функція уяви пов'язана з мисленням і органічно в нього включена[31].

Друга функція уяви полягає в регулюванні емоційних полягань. За допомогою своєї уяви людина здатна, хоча б частково, задовольняти багато потреб, знімати породжувану ними напруженість. Дана, поза сумнівом, важлива функція особливо підкреслюється і розробляється в психоаналізі.

Третя функція уяви пов'язана з її участю в довільній регуляції пізнавальних процесів людини, зокрема сприйнятті, увазі, пам'яті, мови, емоції. За допомогою майстерно викликаних

образів, людина може звертати увагу на потрібні події. За допомогою образів він дістає можливість управляти сприйняттям, спогадами.

Четверта функція уяви полягає у формуванні внутрішнього плану дій – здібності втілювати його в житті, маніпулюючи образами.

П'ята функція – це планування і програмування діяльності, складання таких програм, оцінка їх правильності, процесу реалізації.

Уява виявляється в різній за змістом діяльності, тому розрізняють такі види уяви, як художня, наукова, технічна тощо [3].

Усі ці види уяви мають свої особливості. У художній уяві переважають чуттєві (зорові, слухові тощо) образи, надзвичайно детальні та яскраві. Письменник настільки яскраво уявляє собі образи героїв, ніби вони насправді спілкуються з ним, живуть поруч. Різні види художньої уяви мають свої специфічні особливості. Ці особливості виявляються під час створення образів художньої уяви, коли переважає той чи інший аналізатор: зоровий і руховий – у скульптора, живописця, слуховий – у композитора тощо.

Технічна уява створює образи просторових відношень у вигляді геометричних фігур з мисленнєвим застосуванням їх у різних комбінаціях. Важливу роль у створенні нових технічних конструкцій відіграють асоціації за схожістю. Образи технічної уяви матеріалізуються в кресленнях, схемах, за допомогою яких створюють нові предмети та об'єкти. Продукти технічної уяви може бути представлено в мовній формі. Мовна фіксація допомагає глибоко аналізувати технічні відкриття, перевіряти їхню достовірність на практиці.

Наукова уява втілюється у плануванні й проведенні експериментальних досліджень, у вмінні будувати гіпотези, знаходженні неординарних шляхів розв'язання проблеми, у побудові експериментальної ситуації, вмінні узагальнювати емпіричний матеріал тощо. Створені нові образи наукової уяви є засобом, за допомогою якого встановлюються закономірні відношення між предметами та явищами.

Особливим видом уяви є мрія. Мрія – це уява бажаного майбутнього. У мріях створюються образи бажаного. Значення мрії в житті людини надзвичайно велике. У мріях виявляється зв'язок уяви людини з її потребами, почуттями, прагненнями. Мрії стають поштовхом у творчій діяльності, в чому переконує нас життя багатьох видатних людей. Саме у підлітковому віці, коли особистісний розвиток стає домінуючим, особливого значення набуває така форма творчої уяви, як мрія – образ бажаного майбутнього. Підліток мріє про те, що приносить йому радість, що задовольняє його найпотаємніші бажання і потреби. У мріях підліток будує бажану особисту програму життя, в якій нерідко визначається її основний зміст. Часто мрії бувають нереальними, тобто визначена тільки мета, але не шляхи її досягнення, проте на етапі підліткового віку це все одно має позитивний характер, так як дозволяє підлітку в уявному плані «перебрати» різні варіанти майбутнього, вибрати свій шлях вирішення проблеми. Зближуючись з теоретичним мисленням, уява дає імпульс до розвитку творчості підлітків [3].

Образи, відтворювані в процесі уяви, не можуть виникнути з нічого. Вони формуються на основі нашого попереднього досвіду, на основі уявлень про предмети і явища об'єктивної реальності. Процес створення образів уяви з вражень, одержаних людиною від реальної дійсності, може протікати в різних формах.

Створення образів уяви проходить два основні етапи. На першому етапі відбувається своєрідне розчленовування вражень, або наявних уявлень, на складові частини. Іншими словами, перший етап формування образів уяви характеризується аналізом одержаних від реальності вражень або сформованих в результаті попереднього досвіду уявлень. В ході такого аналізу відбувається абстрагування об'єкту, тобто він представляється нам ізольованим від інших об'єктів, при цьому також відбувається абстрагування частин об'єкту.

З цими образами далі можуть здійснюватися перетворення двох основних типів. По-перше, ці образи можуть бути поставлені в нові поєднання і зв'язки. По-друге, цим образам

може бути додано абсолютно нове значення. В будь-якому випадку з абстрагованими образами проводяться операції, які можуть бути охарактеризовані як синтез. Ці операції, що становлять суть синтезуючої діяльності уяви, є другим етапом формування образів уяви. Причому форми, в яких здійснюється синтезуюча діяльність уяви, украй багатоманітні:

Аглютинація – прийом з'єднання («склеювання») якихось частин від двох або декількох предметів в одне ціле. Аглютинація широко поширена в казкових сюжетах у вигляді образів хатинки на курячих ніжках, русалки – жінки з хвостом риби і ін. Використовується аглютинація і в реальних образах (наприклад, танка-амфібії, акордеона, в якому поєднуються елементи піаніно і баяна).

Аналогія – прийом побудови образу за принципом подібності. Наприклад, за принципом подібності органу орієнтації кажана був створений локатор.

Перебільшення – зменшення – прийом, за допомогою якого прагнуть показати пануючі якості людини (наприклад, доброту могутнього Велетня або розум і м'яке серце Хлопчика-мезинчика).

Акцентування – прийом близький до перебільшення, що виділяє в образі яку-небудь одну яскраво виражену позитивну або негативну межу. Особливо часто він використовується в карикатурах і шаржах.

Типізація – найскладніший прийом творчого створення образів уяви. Характеризується творчість в літературі, М. Горький говорив, що характер героя робиться з багатьох окремих рисок, узятих від різних людей певної соціальної групи. Потрібно придивитися до сотні-другої, скажімо, робітників для того, щоб приблизно вірно описати портрет одного робітника.

Уява підлітка, звичайно, менш продуктивна, ніж уява дорослої людини, але воно багатше фантазії дитини. Підлітковий вік відрізняється переходом від дитячого сприйняття навколишньої дійсності до дорослого. Школяр починає більш критично сприймати світ навколо себе і будує плани свого майбутнього. Його уява приймає більш критичні форми. Він вже не вірить в казкові чудеса. Уява приймає форму мрії як позитивної життєвої перспективи. Підліток за допомогою уяви будує плани свого майбутнього, «програє» в своїй уяві різні соціальні і моральні ситуації, як би тренуючись перед складною дорослим життям. Творча уява в цей період нерідко виступає в дорослій формі натхнення [8]. Підлітки відчувають насолоду від творчого творення. Вони з задоволенням складають вірші і музику, імпровізують танці, намагаються вирішити найскладніші (нерідко що не мають рішення як, наприклад, створення вічного двигуна) питання науки. Саме тому всі підлітки люблять читати і дивитися фантастику, бойовики, що включають героїв, що різко відрізняються від нормальної людини у мало реальних обставинах (тобто теж напівфантастичні). Ці вікові зміни необхідно враховувати при організації виховного, навчального процесів, а також при проведенні діагностики уяви і розвиваючого навчання.

Висновки.

Таким чином, значення функції творчої уяви в психічному розвитку велике. Проте фантазія, як і будь-яка форма психічного відображення, повинна мати позитивний напрям розвитку. Вона має сприяти кращому пізнанню навколишнього світу, саморозкриттю і самовдосконаленню особистості, а не переростати в пасивну мрійливість, заміну реальному житті мріями.

У кожної людини уява розвинена по-різному, і вона по-різному виявляється в її діяльності і суспільному житті. Індивідуальні особливості уяви виражаються в тому, що, люди розрізняються по ступеню розвитку уяви і по типу образів, якими вони оперують частіше всього.

Ступінь розвитку уяви характеризується яскравістю образів і глибиною, з якою переробляються дані минулого досвіду, а також новизною і свідомістю результатів цієї переробки. Сила і жвавість уяви легко оцінюється, коли продуктом уяви є неправдоподібні і химерні образи, наприклад у авторів казок. Слабкий розвиток уяви виражається в низькому рівні переробки уявлень. Слабка уява спричиняє за собою утруднення в рішенні розумових задач, які

вимагають уміння наочно уявити собі конкретну ситуацію. При недостатньому рівні розвитку уяви неможливе багате і різностороннє в емоційному плані життя.

Щоб бути готовим до сприйняття майбутнього, саме у підлітковому віці, як одну з своїх адаптаційних здібностей треба розвивати і тренувати уяву. Успішніше розвивається і фантазія в шкільні роки, коли і треба добиватися, щоб учні не тільки ставили несподівані оригінальні задачі, але і пропонували своє конкретне вирішення, не тільки складали оригінальні сюжети, але і використовували в них нові елементи і несподівані зв'язки між ними.

Література

1. Алферов А. Д. Психология развития школьника / А. Д. Алферов – Уч. пособ. для вузов. – Ростов н/Д. : «Феникс», 2000. – 738 с.
2. Ануфриев А. Ф. Как преодолеть трудности в обучении детей : Практич. пособ. / А. Ф. Ануфриев, С. Н. Костромина. – М. : Ось-89, 2003. – 272 с.
3. Богоявленская Д. Б. Пути к творчеству. / Богоявленская Д. Б. – М.: Знание, 1981. – 96 с.
4. Волков И.П. Активность и деятельность / И.П. Волков // Психология: учеб. для ин-тов физ. культуры / Под ред. В.М. Мельникова. – М., 1987. – С. 20 –21.
5. Волков Б. С. Психология развития человека: учеб. пособие / Б. С. Волков, Н. В. Волкова. – М. : Академический Проект, 2004. – 224. с.
6. Выготский Л. С. Воображение и творчество в детском возрасте : Психол. очерк. / Л. С. Выготский – М. : Просвещение, 1991. – 92 с.
7. Грудинін Б.О. Розвиток творчої активності учнів засобами домашнього експерименту в процесі вивчення молекулярної фізики і термодинаміки в загальноосвітній школі : автореф. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 "Теорія та методика виховання" / Б. О. Грудинін; Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – К., 2004. – 21 с.
8. Дорфман Л. Я. Основные направления исследований креативности в науке и искусстве / Л. Я. Дорфман, Г. В. Ковалёва – Вопросы психологии. – 1999. – № 2. – С. 101–106.
9. Дружинин В. Н. Психология общих способностей. / В. Н. Дружинин – 3-е изд. – СПб. : Питер, 2007. – 368 с.
10. Єрмолова В. М. Оцінювання навчальних досягнень учнів / В. М. Єрмолова – Початкова школа. – 2004. – № 43. – С. 5–7.
11. Кацнельсон Л. Д. Формирование общественной активности подростков в условиях школы полного дня : дис. канд. пед. наук: 13.00.01 "Общая педагогика, история педагогики и образования" / Л. Д. Кацнельсон. – Л., 1980. – 210 с.
12. Кирилюк А.С. Категория "активность": мировоззренческие и методологические функции / А. С. Кирилюк. – Киев : Наукова думка, 1985. – 126 с.
13. Кириленко С. В. Книга заступника директора з виховної роботи. Науково-методичне видання / С. В. Кириленко. – Харків, 2006. С. 30-33.
14. Киричук В.О. Психолого-педагогічні умови стимулювання соціально-комунікативної активності старшокласників : дис. канд. пед. наук: 13.00.01/ В.О. Киричук – К., 1998. – С. 162–178.
15. Колесова А. К. Общее в различных видах социальной активности // Формирование социально активной личности в условиях развитого социализма / А. К. Колесова. – М., 1983. – С. 47–55.
16. Кулагина И. Ю. Возрастная психология / И. Ю. Кулагина, В. Н., Колюцкий – Учебное пособие. – М. : ТЦ «Сфера», 2004. – 464 с.
17. Максименко С. Д. Загальна психологія. / С. Д. Максименко – К. : Форум, 2000. – 543с.

18. *Мальковская Т. Н.* Воспитание социальной активности старших школьников: дис. д-ра пед. наук : 13.00.01 "Общая педагогика, история педагогики и образования" / Т. Н. Мальковская – Л., 1974. – 518 с.
19. *Мальковская Т.Н.* Социальная активность школьников и пути её формирования / Т.Н. Мальковская // Советская педагогика. – 1978. – 5. – С. 14–21.
20. *Митина И. И.* К вопросу об управлении формированием социально активной личности школьника в средней общеобразовательной школе /И. И. Митина // Формирование социально активной личности в условиях развитого социализма. – М., 1983. – С. 127–136.
21. *Молодь і дозвілля: Теорія, методика і практика роботи з підлітками та молоддю за місцем проживання* / О. В. Безпалько, А. Й. Капська, В. Т. Куєвда та ін. – К., 1994. – 125 с.
22. *Моляко В.О., Музика О.Л.* Особливості стратегіальної організації свідомості технічно обдарованої особистості / В. А. Моляко // Духовність як основа консолідації суспільства. Міжвідомчий науковий збірник. – К. : Інститут «Проблеми людини», 1999. – Т.16. – С. 131–136.
23. *Мухина В. С.* Возрастная психология : феноменология развития, детство, отрочество : Учебник / В. С. Мухина. – М. : Академия, 2004. – 456 с.
24. *Никитин Б. П.* Ступеньки творчества или развивающие игры. / Б. П. Никитин – М. : Просвещение, 1990. – 160 с.
25. *Никитина А. В.* Развитие творческих способностей учащихся / А. В. Никитина – Начальная школа. – 2001. – № 10. – С.34–39.
26. *Николаенко Н. Н.* Психология творчества : Учебное пособие / Н. Н. Николаенко – СПб. : Речь, 2005. – 277 с.
27. *Парменов А. А.* Социальная активность личности – важнейшая черта социалистического образа жизни: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. филос. наук: спец. 09.00.03 "Соціальна філософія та філософія історії"/ МГПИ ім. В. І. Леніна. – М., 1985. – 16 с.
28. *Петько Л. В.* Підліток у різновіковому загоні / Л. В. Петько, В. Ф. Вережій // Рад. школа. – 1989. – С. 6–12.
29. *Пономарев Я. А.* Психология творчества // Тенденции развития психологической науки. / Я. А. Пономарев – М. : Наука, 1988. – С. 21–25.
30. *Прикладная педагогическая психология* / Ги Лефрансуа. – СПб. : Прайм евразия, 2007 – 442 с.
31. *Проблемы научного творчества в современной психологии.* — М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1999. – 512 с.
32. *Психологія художньої творчості : Хрестоматія* / Під ред. К. В. Сельченка. – Мінськ, Харвест, 2003. – 752 с.
33. *Развитие творческой активности школьников* / Под ред. А. М. Матюшина ; Науч.-исслед. ин-т общей и пед. психологи. Акад. пед. наук СССР. – М. : Педагогика, 1991. – 160 с.
34. *Разумникова О. М.* Личностные и когнитивные свойства при экспериментальном определении уровня креативности / О. М. Разумникова, О. С. Шемелина – Вопр. психологии. – 1999. – № 5. – С. 130–139.
35. *Рождественская Н. В.* Психология художественного творчества : Учеб. пособие / Н. В. Рождественская – С-Петербург. гос. ун-т. – СПб., 1995. – 270 с.
36. *Романець В. А.* Психологія творчості : Навч. Посібник – 2-ге видання, доп. / В. А. Романець – К. : Либідь 2001. – 288 с.
37. *Рычков А. К.* Некоторые методологические вопросы исследования процесса формирования социально активной личности в условиях развитого социализма / А. К. Рычков. – М. : 36. наук. пр., 1983. – С. 16–29.

38. Сластенин В. А. О критериях формирования социально активной личности будущего учителя // Формирование социально активной личности в условиях развитого социализма / В. А. Сластенин – М. : Сб. науч. тр., 1983. – С. 147–162.
39. Селиверстова Е. А. Творческие задания для раскрытия индивидуальных способностей учащихся / Е. А. Селиверстова – Начальная школа. – 2002. – № 1. – С. 54–57.
40. Сельченко К. В. Конструктор творческой свободы. / К. В. Сельченко – Минск : Харвест, 2006. – 608 с.
41. Солдатова Е. Л. Психология развития и возрастная психология. Онтогенез и дизонтогенез / Е. Л. Солдатова, Г. Н. Лаврова. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2004. – 384 с.
42. Старцева Л. А. Социальная активность личности // Социалистическая личность и культура / Л. А. Старцева. : Сб. науч. тр., Свердловске, 1984. – С. 121- 130.
43. "Субъект деятельности" в проблематике творчества // Богоявленская Д. Б. Вопросы психологии. – 2002. – № 2. – С. 35–41.
44. Такман Б. У. Педагогическая психология : от теории к практике. / Б. У. Такман – М. : Изд. группа Прогресс, 2002. – 572 с.
45. Тарасюк С. О. Формування соціально-комунікативної активності із затримкою психічного розвитку в процесі корекційного навчання: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.05 "Соціальна психологія" / С. О. Тарасюк. – К., 1999. – 19с
46. Трифонова В. Г. Творческое развитие индивидуальных способностей учащихся : как его обеспечить / В. Г. Трифонова, Н. В. Макарова – Школьные технологии. – 2000. – № 6. – С. 84–87.
47. Фельдштейн Д. И. Психология взросления : Структурно-содержательные характеристики процесса развития личности : Избранные труды. – 2-е изд. / Д. И. Фельдштейн – М.: МПСИ : Флинта, 2004. – 672 с. 41. Цыганков В. Г. Средства и методы нравственного воспитания юных туристов в условиях горных походов: дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.01 "Общая педагогика, история педагогики и образования" / В. Г. Цыганков. – Л., 1983. – 231 с.
48. Хон Р. Л. Педагогическая психология. Принципы обучения : Учебное пособие. / Р. Л. Хон – М. : Деловая книга, 2002. – 736 с.
49. Шаповаленко И. В. Возрастная психология (Психология развития и возрастная психология). / И. В. Шаповаленко – М. : Гардарики, 2004. – 349 с.
50. Яковлев В. Г. Принципы социальной активности в анализе явлений общественной жизни / В.Г Яковлев, О.В Яковлев // Принципы материалистической диалектики. – Алма-Ата, 1980. – С. 118–129.

У даній статті був проведений порівняльний аналіз досліджень і публікацій із проблем розвитку уяви у підлітковому віці. Розглянуто перші вияви та образи уяви, такі як аглютинація – прийом з'єднання, аналогія, перебільшення – зменшення, акцентування та типізація. Виявлено стадії розвитку, охарактеризовано основні ознаки уяви. У статті проаналізовано функції уяви, що полягають у: моделюванні кінцевого результату діяльності й тих засобів, які необхідні для її виконання; створенні програми поведінки людей, коли проблемна ситуація невизначена; створенні образів, які не програмують діяльність, а підміняють її; створенні образів об'єктів з опорою на схеми, графіки, карти, фотознімки території, описи; створенні принципово нових предметів та явищ. Також у роботі висвітлено специфічні функції уяви.

Визначено, що уява виявляється в різній за змістом діяльності, тому розрізняють такі види уяви, як художня, наукова, технічна тощо. За якісними особливостями, зумовленими конкретними сферами застосування, виявлено такі типи уяви: пластична, яка застосовує точно визначені у просторі образи та їх сполучення, що відповідають дійсним

відношенням предметів, має зовнішній характер; розпливчаста, яка застосовує емоційні образи, котрі не мають певних обрисів у просторі (уява у музиці); містична, яка застосовує символи; містицизм перетворює природні образи на символічні, прагнучи втілити ідеал у формах зовнішньої природи; наукова – насичена науковим мисленням (у науках, що тільки формуються, вона постає як наукова міфологія; у науках, що сформувалися, вона оживляє логічні схеми); уява в практичному житті й механіці, образи якої при потребі втілюються в речову форму; уява у сфері торгівлі та уява у сфері утопії – тут образи уяви відображають етичні та соціальні стосунки.

Проаналізовано значення функції творчої уяви в психічному розвитку підлітків. Розглянуто мрію, як важливу форму уяви у підлітковому віці.

This article conducts comparative analysis of researches and publications concerning the issues of imagination development at youngsters. This article reviews first signs and images of imagination, such as agglutination- the approach concerning the connection, analogy, exaggeration-diminution, accentuation and tipization. It reveals the milestones of development and characterizes main stages of imagination. Moreover, the article analyzes the functions of imagination which lies at the sampling of final result of activity of the means required for its performance, created programs of human behavior in case of undefined problematic situation; creation of images which do not program the activity but replace it; creation of images units on the basis of schemes, schedules, maps, photos from territories, description, the creation of totally new subjects and phenomena. Moreover this work highlights specific functions of imagination.

This article research has defined that the imagination is being revealed at various essence activity, that is why we define the following types of imagination such as scientific, artistic and technical imagination. Taking into account quality peculiarities the types of imagination are the following: plastic which uses strictly defined images and conjunctions which correspond to real correlations, which have external character; vague which uses emotional images without strictly defined traits in space (imagination); mystic one which uses symbols; mysticism turns natural images into symbolic ones craving the implementation of ideal in forms of nature; scientific one, which is full of scientific thoughts (in newly formed sciences it stands like scientific mythology, in formed sciences it revives logical schemes); imagination in practical life and mechanics, the images of which are implemented in speech form; imagination in the sphere of trade and imagination in the sphere of utopia, the images of imagination reflect ethical and social relationship.

This article analyzes the functions of creative imagination at teenagers psychic development. It reviews dream as important form of imagination in teenagers.

Статтю подано до друку 23.04.2014.

©2014 р.

Г. О. Найдьонова, І. В. Терьошина (м. Київ)

СПОСОБИ ТА МЕТОДИ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНОЇ АДАПТАЦІЇ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Постановка проблеми. Як відомо, людина - істота соціальна, а комунікативна адаптація (КА) є необхідною складовою інтеграції будь-якої особистості в суспільство. Тому завданням психологів та педагогів є не лише дослідження особливостей та етапів розвитку спілкування та комунікативної компетентності, але й вивчення особливостей процесу комунікативної адаптації дитини, створення сприятливих умов для її розвитку та, за необхідності, корекції. Проблема комунікативної адаптації розглядалася у роботах вітчизняних (М.І. Адріанов, Л.С. Виготський, Е.Е. Дмитрієва, В. Запорожець, А.А. Кидрон, О.О. Леонтьєв, М.І. Лісіна, Т.Д. Марцинковська, С.Л.